

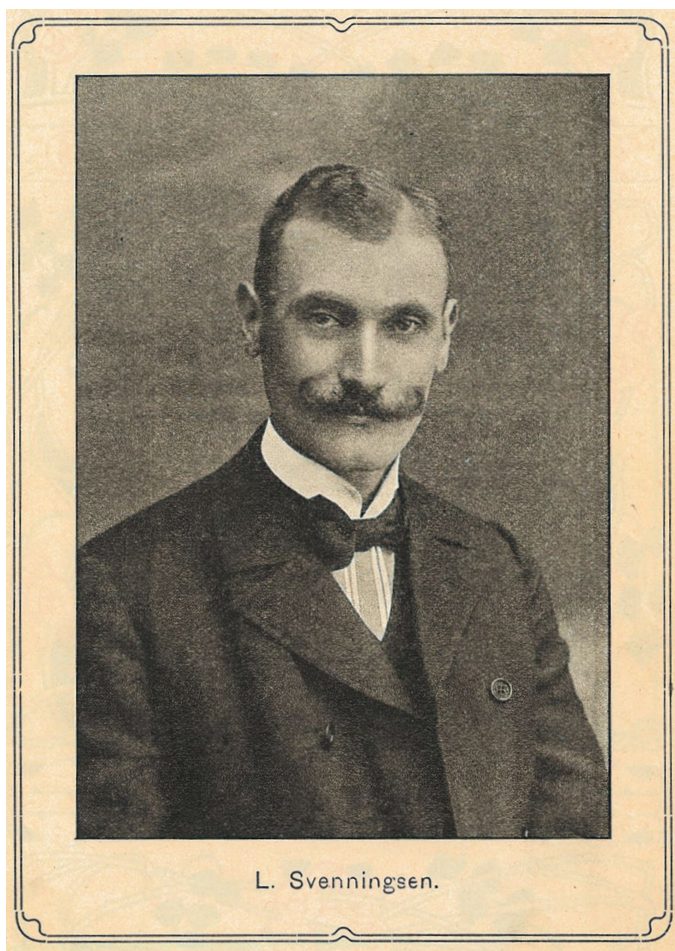
Kapitel 1

Psykiatriens glemte stemmer

Den 5. juni 1907 stod den 42-årige murermeister Jens Gandrup fra Aalborg kun iklædt en slidt natskjorte på sin seng alene i højcellen på sindssygeanstalten Jydske Asyl. Han sang Marseillaisen af sine lungers fulde kraft. Sangen slog op mod den grå betonmur, der kun var oplyst af lidt sollys fra et lille vindue placeret langt over ham. Gandrup var stærkt urolig. Hvad han ikke vidste, var, at han tre dage senere ville blive erklæret død – formentlig som følge af de slag, et par af plejerne tildelte ham, fordi han ikke opførte sig ordentligt.

Det er i maskinarbejder Ludvig Svenningsens pamflet *Fire Maaneder i Celle på Jysk Asyl*, vi støder på fortællingen om Gandrups død.¹ Som tidligere indlagt åbnede Svenningsen døren ind til asylet og fortalte om livet, som det udfoldede sig på en dansk sindssygeanstalt i 1907. Det er ikke en fortælling om behandling, lindring og helbredelse, men derimod en fortælling om mishandling, overgreb og tvang.

Svenningsen repræsenterer den mangfoldighed af psykiatriske patientstemmer, der formulerede deres fortællinger om, hvordan det var at være patient på det, der dengang blev kaldt en sindssygeanstalt i asyltiden fra 1852 til 1920 – altså i den periode, hvor dansk psykiatri grundlagdes.² Svenningsen fortalte ikke blot om sine egne oplevelser, men også om de andre patienter på asylet.

Ludvig Svenningsen, som han fremstillede sig selv i sin erindringsbog fra Jydske Asyl. Det Kgl. Bibliotek, udateret

Frederik Kristoffer Hallager var ledende overlæge på Jydske Asyl fra 1901 og frem til sin død i 1921. Han bidrog med en mere neurologisk tilgang til psykiatrien og kritiserede offentligt, at asylerne blev nødt til at indlægge langt flere patienter, end der var plads til. Han etablerede familiepleje for patienterne, samt de psykiatriske plejehjem Raamosegaard og Dalstrup i 1903 for at afhjælpe overbelægningsproblemet på Jydske Asyl. Louis Eugène Pirou / Det Kgl. Bibliotek, 1860-1909

Selvom Svenningsen klagede til lægerne og Justitsministeriet, skrev artikler og endda en pamflet til offentligheden, var der kun få, der lyttede. Svenningsen var nemlig erklæret sindssyg, og derfor blev hans kritik ikke taget alvorligt. I en artikel i *Aarhus Stiftstidende* den 15. januar 1909 skrev Svenningsen:

Thi enhver kan blive syg, og alle er derfor interesseret i, at syge behandles godt, og de færreste vil være af den mening, at det kan være ligegyldigt, hvad enten ”syge” plejes eller prygles [...] Mine anklager mod asyls daværende opsyn kan ikke slås ned ved hr. Hallagers: ”De er jo sindssyg.”³

Artiklen er del af en længere debat mellem Svenningsen og den ledende overlæge Frederik Hallager på hospitalet Jydske Asyl ved Risskov i Aarhus.⁴ Hallager afviste blankt Svenningsens kritik. Ifølge overlægen kunne man ikke tage Svenningsen alvorligt, fordi han havde været indlagt og erklæret sindssyg af samme Hallager. Men Hallager var ikke den eneste, der afviste den kritik, der kom fra Svenningsen og fra mange andre patienter indlagt i psykiatrien. Når først en patient havde været indlagt på et asyl og stemplet som sindssyg, lyttede omgivelserne ikke.

Selvom patienters kritik af psykiatrien er lige så gammel som psykiatrien selv, så spiller den en forbløffende lille rolle i de psykiatriske institutioners egen historie og i psykiatrihistorien i det hele taget. De psykiatriske institutioners historie er fortrinsvis overlægernes historie. Patienternes stemmer er i overvejende grad blevet glemt, og hvis de en sjælden gang trækkes frem, så er der ofte tale om kuriøse enkeltpatienter.⁵ Det ønsker vi at ændre med denne bog, hvor vi fortæller psykiatriens historie ud fra, hvordan patienterne oplevede den. Det er vigtigt, at den lægedominerede fortælling af psykiatrien, der har fokus på udviklingen af diagnoser, behandlingsformer og institutionsudvikling, ikke står alene, men bliver suppleret med patienternes oplevelser

med psykiatrien. Patienterne er jo i sidste ende altid den helt afgørende del af enhver behandling.

Vi har fundet mere end 220 breve skrevet af patienter fra ca. 1850 til 1920 i Rigsarkivet og i Museum Ovartacis arkiver fra Jydske Asyl. Brevene er af uvisse grunde aldrig blevet sendt. Vi formoder, at størstedelen af brevene er blevet censureret af overlægerne, fordi indholdet har været for kritisk eller problematisk for modtageren at læse. Det var normal praksis, at overlægerne på de danske asyls censurerede patienternes breve, officielt for at skåne de pårørende og ikke forstyrre den offentlige orden, men når man læser brevene, kan man få den tanke, at brevene er blevet censureret, fordi de kritiserede læger eller plejere på asylerne. Ud over brevene har vi undersøgt avisartikler, administrationsdokumenter, patientjournaler og klagesager, der tilsammen giver os et billede af, hvordan livet som patient har formet sig i perioden. Vi har valgt at fokusere på Jydske Asyl i Risskov ved Aarhus, fordi det er det første sindssygehospital i Danmark, der specifikt blev designet til at rumme og helbrede sindssyge.⁶

At være på asylet

Breve er skrevet af mennesker, der på egen krop har erfaret, hvad det vil sige at være indlagt på et asyl – datidens psykiatriske hospital. Og det var en oplevelse, der ændrede deres liv for altid. Svenningsen har været vores guide ind i asyldagens lukkede univers. Hans pamflet, breve og klager har været nøglen til at forstå mange af de andre breve, vi har fundet. Vi er bevidste om, at også Svenningsen ser psykiatriens verden fra sit særlige synspunkt og med sin helt egen dagsorden. Men gennem sine erfaringer har han åbnet vores øjne for patienternes verden og den måde, de har oplevet psykiatrien på.

Ludvig Svenningsen blev født i august 1876. Han voksede op i Aarhusområdet, hvor han giftede sig med Marie, og bosatte sig i Ewaldsgade i Aarhus tæt på Svenningsens arbejde på statsbanernes

centralværksted, hvor han var maskinmester. Sammen fik de tre børn, Anna, Ebba og Henry. Da Svenningsen var 30 år, oplevede han for første gang en række nedtursperioder, der fik ham til at indlægge sig selv på Jydske Asyl.

Jydske Asyl blev åbnet i 1852, som Danmarks første psykiatriske hospital med det formål at behandle sindssyge, og det blev beskrevet som en ”mønsteranstalt, fuldt ud på højde med psykiatriens og hygiejnens fordringer”.⁷ Asylet skulle være et fyrtårn for en humanistisk og moderne psykiatri, hvor de sindssyge kunne finde den behandling, som deres sygdom krævede.

Svenningsen opsøgte først sin egen læge, og derefter talte han med Marie, og de blev enige om, at den friske luft og roen på den psykiatriske anstalt ville være godt for ham. Den 30. januar 1907 indlagde Svenningsen første gang sig selv på Jydske Asyl. Dette ophold var en god oplevelse, der varede omtrent fem måneder, hvorefter han vendte tilbage til hjemmet i Ewaldsgade. Efter kort tid i vante rammer oplevede Svenningsen dog nogle tilbagefald, som endnu en gang fik ham til at opsøge sin læge. Lægens råd lød igen på en indlæggelse på Jydske Asyl, der skulle give Svenningsen en pause fra arbejdet. Med tanke på den første indlæggelses succesfulde virkning var Svenningsen fortrøstningsfuld og forventede, at opholdet på asylet igen kunne hjælpe ham. Humøret var derfor højt, da han og Marie atter tog turen til Jydske Asyl igennem den naturskønne Riis Skov i sommeren 1907. Undervejs blev de enige om, at Svenningsen som udgangspunkt kun skulle opholde sig omtrent en uge på asylet, hvorefter de ville tage stilling til, hvordan han så havde det.⁸

Hvad de ikke vidste denne sommerdag, var, at indlæggelsen ville blive begyndelsen på en årtier lang kamp for Svenningsen og hans familie. Under indlæggelsen ville han blive udsat for en række overgreb, som han senere ville skrive et rystende vidnesbyrd om i form af en 65 sider lang pamflet, *Fire Maaneder i Celle paa Jysk Asyl*.⁹ Heri anklagede han asyls personale for vold, indespærring af patienter og endda for at have tæsket en patient ihjel. Svenningsens anklager mod Jydske Asyl

blev et afgørende indlæg i den offentlige debat om behandlingen af psykisk syge i Danmark i begyndelsen af 1900-tallet.¹⁰

Svenningsens og familiens fremtid kom desuden til at involvere flere tvangsindlæggelser, fire flugtforsøg, en landsdækkende menne-skejagt og til slut hans selvmord i 1922. Om den idylliske sommerdag inden indlæggelsen i 1907 skrev Svenningsen selv følgende:

I dag, den 24. oktober, er det tre måneder siden, jeg gik den skæbnesvangre tur herud; da var det dejligt vejr, musikken spillede i skoven, og jeg gik med bedste fortrøstning og i fuld tillid til lægernes større indsigt i min tilstand fra hele herligheden. Min kone og jeg var enige om, at jeg højst i en uges tid skulde ligge tilsengs; jeg havde det jo godt og følte mig rask. Om nogen ville have sagt til mig, at jeg ville komme til at holde sengen i tre måneder, ville jeg have leet af vedkommende. Nu er de tre måneder altså gået med al den triste, sørgelige elendighed. Bare jeg snart kunne komme ud igen og se at forvinde følgerne, et så langt fængselsophold efterlader. Foruden at være bleven afmagret og svækket på helbredet, lider jeg også økonomiske tab ved min indespærring, og alt af den art er jo i stand til at ærgre de fleste mennesker.¹¹

Næste gang Svenningsen så sin kone, havde hans opfattelse af Jydske Asyl ændret sig voldsomt. Svenningsen var blevet flyttet til afdelingen for de uroligste patienter, oplevet fysiske overgreb på sin egen krop og set andre patienter blive mishandlet, og han havde forgæves forsøgt at flygte fra Jydske Asyl:

Da min hustru anden gang besøgte mig, fredag den 25. oktober, var det under så fængselsagtige vilkår for mit vedkommende, at jeg tror, kun et tugthus vil kunne opvise et lignende tilfælde. Opsyn, fhv. slagter, Frederik Jensen Yde, der ledsagede mig til

Besøgsblanket, som
pårørende gæster skulle
udfylde inden besøg
hos patienten. Museum
Ovartaci, udateret

Jydske Asyl. Besøgstiden er fra Kl. 10 - 6. <i>Patienterne maa ikke modtage Binge eller Fødevarer, Det er ikke tilladt at besøge Børn til eller fra Patienterne.</i> Besøg til _____ paa Afd. _____ Til _____ _____

besøgsstuen, stillede sig an inde i stuen, som om besøget lige så meget gjaldt ham som mig. Han blandede sig ugenert i min hustrus og min samtale, tilkendegav sine eventuelle mishags- eller bifaldsytringer og var i det hele ret ubehagelig som vidne. Da jeg fandt, det kunne være nok, bad jeg ham forlade lokalet, da det jo dog var min kone og mig, der havde sammenkomst, og ikke ham. Yde udtalte, at han var der efter ordre. Da jeg så bad ham hente overopsynet, lovede han dette og fjernede sig, men vendte øjeblikkelig tilbage med en opsynskarl Dam, der i en udfordrende tone opfordrede mig til at forlade stuen. Besøget var slut, det måtte kun vare i fem minutter, sagde Dam. Da jeg udbrød: "Hvem siger det?" svarede Dam: "Det gør jeg." Jeg udtalte så formodning om, at det ikke var noget, han kunne tage bestemmelse om, og at jeg, hvis jeg havde vidst, det kun drejede sig om fem minutter, slet ikke ville være kommen på besøgsstuen, samt at jeg, da kl. kun var halvseks, nok ville tale noget længere med min hustru; vi havde, efter så langt fravær, meget at tale om. Nu sagde hr. Dam, at så ville de bruge magt, hvortil jeg med en ed svarede, så vanker der på snuden. De to opsyn var dog fornuftige eller hensynsfulde nok til, efter dette ordskifte, at gå ud, og da der vel var gået to minutter til, åbnede

Dam døren og spurgte min kone, om hun nu ville gå. Selvfølgelig var jeg meget krænket over slig behandling; at tænke sig, at være stillet vold i udsigt i sin kones nærværelse. Jeg erindrer, at jeg ikke kunne sove den nat af harme over det forefaldne. Næste dag kom Holm på stuegang. Jeg spurgte ham da: "Om det ikke var misforståelse af opsynet, at han skulle overvære min hustrus besøg, thi jeg fandt ikke, der var grund til at behandle mig som tugthusfange." Holm: "Nej! Det var min ordre! De husker vel nok, at de løb bort fra anstalten, sidst deres kone besøgte dem." Jeg: "Det berettiger dem ikke til den art foranstaltninger; De kan jo så lade manden holde vagt uden for døren. I hvert fald skal jeg ikke oftere på besøgsstuen under en så ubehøvlet herres ledsagelse som Yde. Holm ironisk smilende: "Nå, de bryder dem altså ikke om besøg?" Jeg: "Nej, ikke på tugthusvilkår; det har jeg ikke fortjent." Da hr. Holm stadig smilende gentog sit: "De ønsker altså ikke besøg?", blev jeg vred og udskældte ham på det voldsomste. Jeg udtalte blandt andet, at han var en elendig karl, en uforskammet laban, der var fræk nok til at ville gøre grin med min sårede æresfølelse. Jeg udtalte også, at jeg ved lejlighed skulle vende under op på ham [vende vrangen eller undersiden ud på ham, altså give ham klø]. Det var selvfølgelig ikke fornuftigt af mig at bruge slige udtryk; men under hensyn til de foreliggende omstændigheder er det ikke underligt, at man lader sig rive med af sin berettigede harme og vrede mod en sådan læges irriterende optræden.¹²

Svenningsen sammenlignede ligesom andre patienter i deres breve Jydske Asyl med et tugthus, hvor truslen om fysisk vold lå lige under overfladen. Udgangspunktet for Svenningsens kritik var hans forargelse over at blive mødt med brutal behandling og overgreb på et sted, hvor han havde forventet ro og pleje. Oplevelserne fik Svenningsen til